

ВІДЧУЖЕННЯ У БРИТАНСЬКОМУ ЖІНОЧОМУ РОМАНІ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

ALIENATION IN THE BRITISH FEMALE NOVEL OF THE EARLY 21ST CENTURY

Літак А.М.,

orcid.org/0000-0003-0425-3999

*здобувач кафедри слов'янської філології та світової літератури,
викладач кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету*

У статті йдеться про відчуження у британському жіночому романі початку XXI століття. Проаналізовано прояви відчуження у романах «Нотатки про скандал», «Сповнені віри» Зої Геллер, «Джентльмени та гравці», «Інший клас» Джоанн Гарріс. Стаття порушує тему чоловічого, жіночого та частково дитячого відчуження. Розглянуто особливості людських взаємин, встановлено їхній взаємозв'язок і взаємозалежність із відчуженням. Пост-постмодерністське відчуження є суперечливим, оскільки може призвести або до розквіту, або до деструкції.

Ключові слова: ситуація пост-постмодерну, відчуження, трансвідчуження, надвідчуження, людські стосунки, тілесність.

В статье речь идёт об отчуждении в британском женском романе начала XXI века. Проанализированы проявления отчуждения в романах «Заметки о скандале», «Полные веры» Зои Хеллер, «Джентльмены и игроки», «Другой класс» Джоан Харрис. Статья затрагивает тему мужского, женского и частично детского отчуждения. Рассмотрены особенности человеческих взаимоотношений, установлена их взаимосвязь и взаимозависимость с отчуждением. Пост-постмодернистское отчуждение является противоречивым, поскольку может привести либо к расцвету, либо к деструкции.

Ключевые слова: ситуация пост-постмодерна, отчуждение, трансотчуждение, сверхотчуждение, человеческие отношения, телесность.

The article refers to alienation in the British female novel of the early 21st century. Manifestations of alienation have been analyzed in the novels "Notes on a Scandal", "The Believers" by Zoë Heller, "Gentlemen and Players" and "Different Class" by Joanne Harris. The article touches upon the theme of male, female and, partially, child alienation. The peculiarities of human relationships are considered; their interconnection and interdependence with alienation is established. Post-postmodern alienation is contradictory, as it can lead either to prosperity or to destruction.

Key words: post-postmodern situation, alienation, transalienation, surplus alienation, human relations, corporeity.

Постановка проблеми. На зламі ХХ – початку ХХІ століть суттєву роль у становленні людських відносин відіграють глобалізаційні чинники та кризи різного походження. Це знайшло своє самобутнє відображення у британській художній літературі, зокрема в новій жіночій прозі. Вплив літератури на соціум і вплив соціуму на літературу – взаємозалежне та амбівалентне явище. У зв'язку з цим слід наголосити: пост-постмодерністська британська література, представлена жінками, показує, власне, як трансформуються людські взаємини. Зокрема, однією з ключових проблем залишається тема відчуження. Вона відслідковується в романах Джоанн Гарріс «Джентльмени та гравці» («Gentlemen and Players», 2005) [13], «Інший клас» («Different Class», 2016) [14], а також Зої Геллер «Нотатки про скандал» («Notes on a Scandal», 2003) [15], «Сповнені віри» («The Believers», 2008) [16].

Згадані твори написані в рамках тенденцій пост-постмодернізму. Розуміння ситуації пост-

постмодерну є необхідним і важливим для трактування літературних творів, які написані в цей період. У кожному з них порушується тема відчуження. Його межі розширюються. О. Луцишина слушно зауважує, що відчуження сягнуло неймовірних масштабів [8]. Відчуження як універсальна екзистенціальна категорія залишається центральним і постійним фактом людського існування [19]. Водночас феномен відчуження також зазнає метаморфоз. Під час транзитивних процесів в епоху пост-постмодернізму формується гібридна форма відчуження – трансвідчуження [5]. Тема відчуження залишається в центрі уваги українських і зарубіжних письменників, зокрема представниць жіночого письма. Через те, що жіноча проза тривалий час не сприймалася цілком серйозно, відчуження, репрезентоване письменницями, системно не досліджувалося. Актуальність дослідження зумовлена спорадичним вивченням відчуження в пост-постмодерністській жіночій прозі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед праць, присвячених розгляду відчуження загалом і жіночого відчуження зокрема, варто виокремити праці таких учених, як В. Агеєва [1], І. Волосевич [2], О. Луцишина [8], С. Бартка [20], С. Дж. Боурі [11], Б. Вінслов [21], М. Галіна [3], К. П. Естес [10], Дж. Каррі [12], С.Ф. Коллас [17], В. Комбаров [5; 6], А. Дж. Ніл [17], С. Сейерз [19], М. Сіман [11; 18], Г. Сімел [17], Дж.Т. Слагтер [20]. Дослідники детально вивчають різні аспекти цього явища. Проте відчуження у жіночому письмі в парадигмі пост-постмодернізму потребує глибшого осмислення.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в розкритті особливостей зображення відчуження в британському жіночому романі початку ХХІ століття. Окреслена мета передбачає вирішення таких завдань: розглянути відчуження в епоху пост-постмодернізму; проаналізувати прояви відчуження у романах «Нотатки про скандал», «Сповнені віри» Зої Геллер і «Джентльмени та гравці», «Інший клас» Джоанн Гарріс.

Виклад основного матеріалу. В умовах пост-постмодернізму якісних змін зазнала суспільно-політична ситуація. В перекладі з лат. *situare* – обстановка, сукупність обставин. Ситуація – сукупність умов, факторів, обставин, а соціокультурна ситуація – це конфігурація умов та обставин, що формують тенденції та альтернативи розвитку процесів, які відбуваються в суспільстві та культурі. Відповідно, це створює платформу, де відбуваються зміщення, накладання, зіткнення та зміни різних культурних цілісностей (народів, цивілізацій, субкультур) [7, с. 24]. Як наслідок, люди стають споживачами симулякрів, починаючи з їжі та інтер'єру й закінчуючи ставленням до своєї тілесності. Віртуальність соціокультурної ситуації продовжує розширювати та розмивати простір повсякденності. Складність сучасної соціокультурної ситуації зумовлена зміненою картиною світу. За словами О. Ліпатової, нинішній етап розвитку науки характеризується зміною її фундаментальних основ – перехід від сприйняття світу як закритої системи до розуміння відкритості світу та його самоорганізації; від жорсткого детермінізму до більш широкого його трактування, що включає ймовірність; від принципів рівноваги, усталеності, оборотності до ідей невірніваженості, хиткості, необоротності [7, с. 24]. Дослідниця підкреслює, що медіатизація змінила уявлення про сучасну ситуацію. Віртуальна реальність здається більш близькою, об'єктивною та зрозумілою, ніж дійсність. Глобальні події відвертають нашу увагу настільки, що ми не помічаємо близьку людину,

яка перебуває в складній ситуації. Наприклад, у романі Зої Геллер «Сповнені віри» героїня Одрі Літвінофф переймається політикою, тоді як її доньки потребують уваги. Особливого значення в умовах виживання сучасної цивілізації набуває комунікативність, яка вимагає вміння вести діалог. Саме інтерактивність забезпечує ефективність комунікаційної взаємодії.

Кардинальні зміни, що відбуваються в сучасних суспільствах в останні десятиліття, зумовили появу поняття «трансвідчуження». Йдеться про авторську концепцію, розроблену В. Комбаровим. Учений розглядає ці зміни з позиції трансгресії. Процес трансгресії завжди пов'язаний із подоланням норм, законів, правил, табу, а також набуттям нових рис, не характерних для системи, об'єкта, людини [6, с. 97–98]. Він зауважує, що цей процес не заперечує і не відмінює заборони, а видозмінює їхню силу, форму та спрямованість. В. Комбаров досліджує змішування різних видів відчуження, характерних для пострадянського та західного суспільств. Види відчуження, притаманні пострадянському суспільству, – відчуження від влади, розвитку, задоволення потреб, інформації. Натомість види відчуження, притаманні західному суспільству, виникають як результат формування гіперреальності та суспільства споживання [5, с. 152–153]. Висуваючи концепцію трансвідчуження, В. Комбаров спирається на постулати французького соціолога Ж. Бодрієра про риси різних трансфеноменів. Для розкриття досліджуваної проблематики пропонуємо термін «надвідчуження» для позначення відчуження пост-постмодернізму, оскільки він підкреслює всепронизаність усіх сфер життя людини та суспільства. Своєрідним є погляд на надвідчуження Д. Гейдара: «Перебування поза буттям – це радикальне надвідчуження від реальності. Це надвідчуження є сутністю титанічної свободи» [4]. Отже, він трактує його позитивно. На противагу цьому баченню є опінія, що відчуження – дегуманізація, воно призводить до стану варварства, збідніння власного «Я» [18, с. 9].

Відчуження можна розглядати як теорію, концепцію, філософію, прагматичну реальність чи літературний прийом. Виміри відчуження множинні [18]. Оксфордський словник пропонує таку дефініцію відчуження: «Дії, що вказують на відсторонення чи стан відстороненості у почуттях та емоціях». М. Сасікала у своїй розвідці посилається на Ф. Розенстока та Б. Курта, які описують стан відчуження як негативну форму залучення до соціальної системи: особистість перебуває в ній, усвідомлюючи це, чи її певною мірою затягує система,

однак відчуває, що ця система не здатна посприяти досягненню її цілей [18, с. 2].

У своїх розвідках С.Дж. Боурі та М. Сасікала розглядають концепцію відчуження М. Сімана, оскільки досі вона є найбільш окресленою. Він виділяє шість аспектів відчуження: безсилля, відсутність норм, безглуздя, культурна відстороненість, відстороненість від себе, соціальна ізоляція [11; 18, с. 7–8]. Безсилля виражається у відчутті безпомічності, втрати контролю над власним життям. Наприклад, у романі «Нотатки про скандал» Батшеба Гарт має сина зі синдромом Дауна. Це змінити неможливо; шлюб із набагато старшим чоловіком не зробив її щасливою, він для неї тільки перешкода, не здобуток, проте, на її думку, вже надто пізно починати кар'єру в її віці. Її шлюб здається безглуздим. У романі «Сповнені віри» Одрі Літвінофф відчувається безпомічною, майже все втрачає значення у житті, коли її чоловік Джоел Літвінофф впадає в кому та помирає, а прийомний син залишає домівку. Позашлюбні стосунки Батшеби Гарт з її учнем, які не вписуються в рамки суспільних норм, не приносять очікуваного полегшення і не наповнюють її життя новим змістом. Ознаки культурного відсторонення вбачаються у намаганні Роуз Літвінофф знайти свій шлях спочатку в політичній ідеології, а відтак у релігії. Донька Джона Снайда з роману «Джентльмени та гравці» відчувається ізольованою, адже вона не може навчатися в школі, де працює охоронцем її батько. Обурення правилами омріяного навчального закладу проявляється в тихому бунтарстві. Вона відчуває, що їй слід належати до іншого світу. В «Нотатках про скандал» спостерігаємо за Барбарою Ковет, яка, працюючи вчителькою у школі, не вважає, що її робота важлива, і тому вона ставиться до неї дещо байдуже. Вона дуже самотня, по суті, соціально ізольована, їй важко знайти друзів. Барбара відчувається відстороненою від себе, бо вона не така, як усі: в неї нема сім'ї, дітей. Порушувати правила стає нормою, зокрема, вбити є цілком звичним заняттям для місіс Снайд із роману «Джентльмени та гравці» та Джонні Гаррінгтона – з роману «Інший клас» Джоанн Гарріс.

Кінець ХХ – початок ХХІ століть ознаменувався появою «нової жіночої прози». До неї належать твори «Сповнені віри», «Нотатки про скандал» Зої Геллер і «Джентльмени та гравці», «Інший клас» Джоанн Гарріс. У романах ідентифікуємо жіноче, чоловіче та дитяче відчуження.

В обох романах З. Геллер – «Нотатки про скандал» та «Сповнені віри» – зображено стосунки чоловіка та жінки в сім'ї. Вони далеко не зразкові.

У творі «Нотатки про скандал» Батшеба та її чоловік не знаходять взаєморозуміння, незважаючи на той факт, що він викладає дисципліну «Теорія комунікації» в університеті. Він відсторонюється від неї після того, що трапилося, не намагаючись з'ясувати причини. Можливо, що зраді можна було запобігти, якби він більше спілкувався з дружиною, прагнув її відчутти. У романі «Сповнені віри» знайомимося із двома родинами: Одрі та Джоел Літвінофф, їхня донька Карла зі своїм чоловіком Майклом. Заміжжя Одрі більше нагадує втечу від обставин, в яких вона була до зустрічі з ним. Виявляється, Одрі – не єдина жінка в його житті. Хоча їхні стосунки своєрідні, Одрі стверджує, що вона щаслива. Це певною мірою наближене до самообману. Між Карлою та Майком теж нема гармонії. Їхній шлюб тримається не на коханні, а на раціональних розрахунках із боку Майкла. Зі свого боку, Карла – хороша людина, це вона охоплена страхом втратити Майкла й залишитись самотньою. Стосунки Шеби та Стівена Конноллі не можна назвати здоровими не стільки з огляду на вік, скільки на несерйозність ставлення Стівена до Шеби. В пошуках змін її уява малювала іншу картину; не обміркувавши все як слід, не розібравшись до кінця із сімейною ситуацією, вона поспішила розпочати нові стосунки. Ці жінки та чоловіки близькі, але й далекі водночас.

Сутність взаємодії жінки та чоловіка пояснюють А.І. Ніл і С.Ф. Коллас. Вони описують близькість як протилежність відчуження. Науковці з'ясовують відстань між реальним та ідеальним, коли мова стосується відносин між чоловіком і жінкою. А.І. Ніл і С.Ф. Коллас розглядають гетеросексуальну близькість як союз чужинців замість утопічного бачення ніжних і чуттєвих товариських стосунків. Творення та підтримання близькості обмежується кількома чинниками, які формують соціальний контекст: сексуальною аномією, відчуттям безпомічності, швидкозмінними нормами, різкими культурними війнами щодо сімейних цінностей [17, с. 7]. Вони аналізують чоловічі та жіночі стосунки крізь призму ідеї І. Сімела, яка полягає в тому, що час і місце представлене особю-чужинцем/чужинкою. Думка розгортається в руслі, що зростаючі урбанізація та соціальні зв'язки, хоч і породжують фізичну близькість, зумовлюють появу відчуття психологічної дистанції. У цьому зв'язку І. Сімел зауважив, що певна відчуженість є невіддільною у всіх людських стосунках, оскільки люди, які вступають в інтеракцію, залишаються чужинцями [17, с. 9].

В обох романах З. Геллер та «Джентльмени та гравці» Дж. Гарріс зіштовхуємося з відчужен-

ням героїнь. Їм усім доводиться щось вдавати на людях. Вони не можуть бути собою. На думку І. Волосевич, унікальність жіночого світу окреслюється його маргінальністю. Жінка, загнана в соціальну традицію, змушена набагато більше прикидатися, ніж чоловік, а відповідно – грати різні ролі. Вона не завжди усвідомлює ситуацію, а якщо так, це дає їй можливість відділити себе від своєї «жіночої» ролі, що зумовлює складність і неоднозначність її внутрішнього світу. Більшість чоловіків дотепер сильно детермінована чоловічою роллю з традиційним баченням жінки, вони абсолютно відчужені від жіночого досвіду, і це спричиняє повне нерозуміння і неприйняття «жіночої» культури [2]. Говорячи в інтерв'ю про свій твір «Любовне життя», О. Луцишина зазначає: їй цікаво було показати жінку, котра зовні все робить правильно і так, як від неї очікують, а всередині вмирає від болю. Такими є й Батшеба Гарт, Карла Літвінофф і місіс Снайд у дитинстві, яку батько всіляко гнобив. О. Луцишина пояснює, що структури, які створюються та функціонують у патріархальному суспільстві, – це структури гноблення та поневолення жінки [9]. Соціалізація дівчат відбувається так, що уявлення, які існують у матриці жінок, демонструють беззаперечне та безсумнівне прийняття їхньої долі ними самими (наприклад, Карла Літвінофф).

Дж.П. Слагтер у своїй статті «Концепція відчуження та фемінізм» посилається на думку С. Бартки, яка полягає в тому, що сучасне становище жінок є особливим прикладом відчуження. Науковці вважають, що марксистська теорія відчуження не здатна пояснити особливе відчуження жінок [20, с. 155].

Жіноче відчуження викликає появу такого явища, як сестринство. Твори «Сестро, сестро», «Дівчатка» і «Казка про калинову сопліку», включені до книги О. Забужко «Сестро, сестро», об'єднані темою сестринства, проте, як підкреслює І. Волосевич, воно нереалізоване. Сестринство – це значною мірою мрія про ідеальну любов чи форму близькості, яка нібито неможлива між чоловіком і жінкою, про поєднання підтримки, дружби, розуміння й кохання. Сестринство – це спосіб життя жінок у жіночому світі, в який не допускаються чоловіки [2]. Розглядаючи дружбу між Шебою Гарт і Барбарою Ковет, відносини між Шебою та її донькою, взаємини між Одрі та її доньками, між самими сестрами Роуз та Карлою, навряд чи можна говорити про сестринство. Перш за все, це спричинене браком спілкування та взаєморозуміння. Кожна з них заглиблена в себе, не роблячи спроб подивитися на свої життєві ситуації різносторонньо та водночас допомогти одна одній. Навпаки,

Барбара Ковет, наприклад, докладає рук до руйнації хоч і недосконалої, та все ж сім'ї Шеби.

Б. Вінслов також підкреслює, що марксистське трактування відчуження не є повним, адже не бере до уваги проблеми особистого життя, а тим паче – відношення до жіночого гніту [21]. Оскільки традиційним патріархальним культурним моделям і дискурсам притаманний мотив жіночої підлеглості, то йдеться про модернізацію самих понять ідеальних чоловіка й жінки, зміну уявлень про гендерні ролі в сучасному соціумі – один із важливих літературних і філософських сюжетів минулого ХХ й уже ХХІ століть [1]. Така підлеглість показана в поведінці Одрі Літвінофф, її доньки Карли, Батшеби. Отже, нова жіноча проза спрямована на руйнацію домінуючого маскулітного міфу, зокрема, про «жінку та жіночість».

У дослідженнях маскуліності та фемінінності чоловіче (порядок) та жіноче (хаос) представлені як опозиція. Цікавою є розвідка С. Галіної щодо хаосу, де вона звертається до праці М. Еліаде. У традиційному перехідному обряді відбувається «символічне повернення до Хаосу. Для того, щоб бути створеним заново, старе спочатку повинно бути знищено» [3, с. 180–181]. Тобто жінка чи чоловік, переживаючи стани відчуження (своєрідний хаос), мають можливість змінитися, оновити своє життя. Джоел був центром Всесвіту для сім'ї Літвінофф, особливо Одрі, своєї дружини, але, зникнувши з поля зору, на поверхню впливають проблеми його близьких.

Важливо зазначити: у всі часи в жінці шукали ідеал, тобто в ній не бачили особистість, яка має право на помилку; це залишається й в сьогоденні. Проте виявилось, що жінка також помиляється, проте їй ці помилки не пробачаються. Це, у свою чергу, стає причиною відчуження. Мається на увазі, що жінку не розглядали у повсякденній реальності з її недоскональностями та неоднозначностями. Виникає сумнів, чи в кожній звичайній жінці бачили та бачать Богиню, яка заслуговує на «поклоніння». Чоловік Батшеби не готовий її пробачити, хоча сам одружився вдруге, розлучившись із першою дружиною. Надмірна вага Карли стає фокусом уваги її чоловіка, який натякає, що та живе заради їжі. К.П. Естес зазначає, що жінка, яка потрапила в неволю і зголоділа, буде хапатися за все підряд: за недозволені книги і музику, за дружні зв'язки (Карла Літвінофф), за радості плоті (Батшеба Гарт), за релігійні секти (Роуз Літвінофф). Вона хапається за таємні думки, за мрії про революцію, крадучи час у своїх партнерів і сімей [10].

Дж. Каррі, аналізуючи роботу «Такий довгий лист» М. Ба, підкреслює, що кожна жінка

проживає свою власну драму; відчуження в кожній проявляється по-різному. Однак очевидним залишається те, що його паралізуюча дія на психіку жінок є однаковою. Відтак вони намагаються знайти способи впоратися зі своїми проблемами [12, с. 79].

Відчуження чоловіків є дещо інакшим. Воно є пасивним. Після скандального роману чоловік Батшеби відсторонився від неї, ізолювався, вигнавши її з дому. Дивним є те, що він не помічав, що відбувалося з дружиною. Для нього, очевидно, першочергове значення мала його репутація. В романі «Нотатки про скандал» не показано душевні розмови, що може свідчити про відсутність глибини в стосунках. Їхній син із синдромом Дауна відсторонений від самого себе та соціально ізолюваний, тобто він узагалі не орієнтується, що відбувається. Поллі, їхня донька, відвертається від матері, хоча й до того в них були напружені стосунки. Стівен Конноллі ще не цілком дорослий, але вже й не дитина, завоював свою вчительку Шебу. Отримавши від неї те, що треба було йому, він припинив їхні взаємини. Інфантильно використавши її, не думаючи про наслідки своїх дій, Конноллі відсторонився від колишньої пасії, яка опинилася в скрутному становищі та без підтримки. Вирок з його боку зрозумілий – Шеба винна сама. Тенденція патріархального суспільства – якщо щось не так – вину ватаю залишається жінка, яка сама повинна вирішувати свої проблеми. З цим зіштовхується Шеба.

У романі «Сповнені віри» Майкл не особливо переймається психологічним станом дружини, наполягаючи на вагітності, а потім і всиновленні дитини, аби мати сім'ю, як у всіх. За його міркуваннями, проте не дружининими, – такий стан речей в межах прийняттого. Він підсвідомо змушував дружину почувати страх, що вона не відповідає встановленим суспільством нормам, тому Карла мовчала, жертвуючи собою. Так він досягав своїх цілей. Приймний син Одрі та Джоела топив своє безсилля та втрату сенсу життя в алкоголі, знаходив відраду також у наркотиках. Це давало йому можливість відсторонитися від себе та світу. До того ж він був відчужений і від рідної матері, яка перебувала у в'язниці.

Джоанн Гарріс у романі «Джентльмени та гравці» вдало показала дитяче відчуження. Місіс Снайд, донька Джона Снайда була безсила щось змінити, будучи школяркою. Мати покинула батька з невідомих причин, але при цьому постраждала донька, оскільки від неї відсторонилася власна мати; можливо, дівчинка не мала

значення в її житті, і жінка не вважала помилкою залишити дитину з батьком, адже вони однакові батьки, і він може подбати про неї не гірше, ніж вона. Батько ж відсторонювався від доньки, поводячись із нею, наче з хлопчиком. Він хотів сина, а не доньку. З дитинства вона не сприйняла правил, висунутих суспільством стосовно того, що і кому дозволено. Її відчуження стало фундаментом для негативних внутрішніх трансформацій. Ставши дорослою, вона повертається до елітної школи Сент Освальдз і здійснює помсту; для неї правильно – це порушення норм; навіть скоєння вбивств задля досягнення своєї мети є прийнятним, бо ж значення має тільки вона, все решта – інструменти. Оскільки патріархальне суспільство сприяє чоловікам, то вона маскується під чоловіка і втілює свій задум у життя. Перебування у стані відчуження ще з дитинства спотворило її сприйняття світу, це перетворило тендітну дівчину на злочинницю, яка наражає на небезпеку всіх, хто їй заважає.

Висновки. Соціально-культурне середовище суттєво впливає на чоловіка та жінку: релігійні, психологічні, економічні теорії перекручують уявлення людей про взаємини, зокрема, коли це стосується ролей жінки та чоловіка. Пост-постмодернізм вносить свої корективи у розуміння світу. Зростає роль комунікаційної взаємодії між людьми. Нова жіноча проза маніфестує сутність людських взаємин, зокрема, чоловіка та жінки. Чоловіче, жіноче та дитяче відчуження переплітаються, причому чоловік стає головною причиною відчуження жінки. Дитяче відчуження викликане першочергово батьками (сім'єю), а потім вже іншими соціальними інституціями, до прикладу, школами. Все це простежується в пост-постмодерністських жіночих романах британських письменниць Зої Геллер («Нотатки про скандал», «Сповнені віри») та Джоанн Гарріс («Джентльмени та гравці», «Інший клас»).

Відчуження залишається ключовою емоцією суспільства на початку XXI століття. В умовах трансгресії відчуження набуває нових рис трансвідчуження. Для досліджуваних романів характерне надвідчуження, тобто воно контраверсійно поєднує дегуманізацію та внутрішнє звільнення, а отже, може спонукати людину як до прогресу, так і до занепаду.

Порушена проблема відкриває можливості для подальших досліджень відчуження у пост-постмодерністських романах, написаних чоловіками, а також порівняння особливостей відчуження у романах представників жіночого та чоловічого письма.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеева В. «Світ, як він є, – не для нас, але сам собою...». URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10934/Aheyeva_Svit_yak_vin_je.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 15.03.2019).
2. Волосевич І. Оксана Забужко: the room of her own. *Книжковий огляд*. 2003. № 10. URL: <http://www.web-standart.net/magaz.php?aid=6692> (дата звернення: 10.03.2019).
3. Галина М. Деструктивные начала в женской прозе. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/586/351/1218/016gALINA.pdf> (дата звернення: 08.03.2019).
4. Гейдар Д. Революция пороков. URL: <https://religion.wikireading.ru/211441> (дата звернення: 12.04.2019).
5. Комбаров В. К определению концепции «трансотчуждения» как формы отчуждения инженеров российских промышленных предприятий. *Вестник НГУ. Серия: «Социально-экономические науки»*. 2011. Т. 11. Вып. 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/k-opredeleniyu-kontseptsii-transotchuzhdeniya-kak-formy-otchuzhdeniya-inzhenerov-rossiyskih-promyshlennyh-predpriyatij> (дата звернення: 02.03.2019).
6. Комбаров В. Трансотчуждение как социологический феномен современности. Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2013. 212 с. URL: http://lib.ieie.nsc.ru/docs/2013/Kombarov_2013_Transotchuzhdenie_Kak_Sociologicheskij_Fenomen_Sovremennosti.pdf (дата звернення: 01.03.2019).
7. Липатова О. Сущность ситуации пост-постмодерна: социо-культурный аспект. *Вестник МГУКИ*. 2009. Сентябрь-октябрь 5 (31). С. 24–28. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/suschnost-situatsii-post-postmoderna-sotsiokulturnyy-aspekt> (дата звернення: 06.03.2019).
8. Оксана Луцишина: «Якщо говорити про емоції епохи, то наше відчуження дійшло таких масштабів, що сягнуло атомізації». URL: <https://starylev.com.ua/news/oksana-lucyshyna-yakshcho-govoryty-pro-emosiyi-epohy-nashe-vidchuzhennya-diyshlo-takyh-mashtabiv-sho-syagnulo-atomizatsii> (дата звернення: 09.04.2019).
9. Славінська І. Оксана Луцишина: Я писала про жінку, яка все робить правильно, а всередині вмирає від болю. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/01/18/206459/> (дата звернення: 18.04.2019).
10. Эстес К. П. Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях. URL: <https://litra.info/book/begushchaya-s-volkami-zhensky-arkhetip-v-mifakh-i-skazaniyakh/page-2.html> (дата звернення: 28.02.2019).
11. Boeree C.G. Alienation. URL: <https://webpace.ship.edu/cgboer/alienation.html> (viewed on April 28, 2019).
12. Curry G. Awakening African Women: The Dynamics of Change. London : Cambridge Scholars Press Ltd., 2004. URL: https://books.google.com.ua/books?id=07RsgNhi8I4C&pg=PA67&lpg=PA67&dq=female+alienation&source=bl&ots=3Klhf--BcK&sig=ACfU3U1racANgJALoiXq_strP7nJAnknrQ&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwj9mornjiThAhUBqYsKHYY0B2wQ6AEwBH0ECAUQAQ#v=onepage&q=female%20alienation&f=false (viewed on March 13, 2019).
13. Harris J. Gentlemen and Players. Great Britain : Black Swan, 2006. 512 p.
14. Harris J. Different Class. Great Britain : Black Swan, 2017. 512 p.
15. Heller Z. Notes on a Scandal Great Britain : Penguin Group, 2003. 250 p.
16. Heller Z. The Believers. Penguin Group : England, 2008. 307 p.
17. Neal A.G., Collas S.F. Intimacy and Alienation: Forms of Estrangement in Female/Male Relationships. Garland Publishing, Inc., New York and London, 2000. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=VujGBQAAQB AJ&pg=PA108&dq=female+alienation&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEWjo8fe8poThAhUrplskHdn2AacQ6AEINzAC#v=onepage&q=female%20alienation&f=false> (viewed on March 02, 2019).
18. Sasikala M. The theme of alienation in selected novels of Anita Desai: A Study : A dissertation for obtaining the degree of master of philosophy in English: 515 003. Sri Krishnadevaraya University. Anantapur, 2003. 120 p. URL: http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/86690/2/11_chapter-i.pdf (viewed on April 11, 2019).
19. Sayers S. The Concept of Alienation in Existentialism and Marxism: Hegelian Themes in Modern Social Thought. URL: https://www.academia.edu/3035430/The_Concept_of_Alienation_in_Existentialism_and_Marxism_Hegelian_Themes_in_Modern_Social_Thought (viewed on April 13, 2019).
20. Slagter J.P. The Concept of Alienation and Feminism. *Social Theory and Practice*. Vol. 8. No. 2 (Summer 1982). P. 155–164. URL: https://www.jstor.org/stable/23559011?seq=1#page_scan_tab_contents (viewed on March 29, 2019).
21. Winslow B. Women's Alienation and Revolutionary Politics. *International Socialism*. Series 2. No. 4. Spring. 1979. URL: <https://www.marxists.org/history/etol/newspape/isj2/1979/isj2-004/winslow.html> (viewed on February 26, 2019).